

Jan Darpö

*Emeritus professor of Environmental Law
Faculty of Law/Uppsala Universitet
PO Box 512, SE-751 20 UPPSALA, Sweden
Tel. +46 739 137824*

E-mail: jan.darpo@jur.uu.se

On the web: www.jandarpo.se

*****

2021-12-13

Kan naturen få rätt?

Om ”naturens rättigheter” som koncept inom Europarätten för att lösa dagens och morgondagens miljöproblem

I denna artikel presenterar JP Infonets expert Jan Darpö – professor emeritus vid Uppsala universitet – sin studie om ”naturens rättigheter” (NR) som gjordes på uppdrag av EU-parlamentet. Här redogörs för NR-rörelsens historia och de rättsfilosofiska tankar som ligger bakom, liksom den lagstiftning och rättsfall som brukar anföras till stöd för naturens rättigheter. Även ”rätten till en god miljö” enligt Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna (EKMR) analyseras. Vid jämförelsen av den centrala tanken i NR-konceptet – dvs. att ge naturens element rättssubjektivitet – med EU-rättens krav på tillgång till rättslig prövning för den berörda allmänheten dras slutsatsen att intet är nytt under solen. Förespråkarna av naturens rättigheter kritiserar för att ha en romantisk syn på de samhälleliga konflikterna kring miljöskydd och naturvård då konceptet ställs inför samma utmaningar som den moderna miljörätten, dvs. undermåligt genomförande och otillräckliga resurser. NR-rörelsen innehåller dock andra inslag som kan användas för att förbättra miljölagstiftningen på EU-nivå och dess genomförande i medlemsstaterna.

Inledning

För ett år sedan fick jag i uppdrag av Utskottet för rättsliga frågor (JURI) under EU-parlamentet att göra en analys av idén om ”naturens rättigheter” och vilken betydelse en introduktion av detta koncept skulle få i ett europeiskt sammanhang. Analysen genomfördes genom litteraturstudier, deltagande i konferenser och debatter samt intervjuer med förespråkare av idén. Min rapport publicerades i mars i år under titeln *Can nature get it right?*¹ Den här artikeln är en sammanfattning av rapporten.

Rörelsen kring ”naturens rättigheter”

Rörelsens historieskrivning börjar utan undantag med Christopher Stones artikel *Should trees have standing* som publicerades i *Southern California Law Review* 1972. Stone skrev sin artikel för att påverka utgången i det pågående rättsfallet *Sierra Club v Morton* som gällde etableringen av en skidanläggning i Mineral King Valley. Stones argument övertygade inte domstolens majoritet, men justitierådet William O. Douglas skrev en skiljaktig mening där han utvecklade idén om att käranden i målet egentligen inte var miljöorganisationen (Sierra Club) utan naturområdet i sig. Stones artikel fick stor spridning inom miljörörelsen men idén om att

---

¹ https://www.europarl.europa.eu/thinktank/sv/document.html?reference=IPOL_STU%282021%29689328

en naturmiljö eller en art är ett eget rättssubjekt vann inte gehör hos lagstiftare och domstolar, vare sig i USA eller i Europa. Man brukar säga att det berodde på tillkomsten av den moderna miljölagstiftningen som skedde åren därefter och inrättandet av nationella miljömyndigheter som skulle ansvara för att reglerna efterlevdes. I USA skedde det genom 1969 års National Environmental Policy Act (NEPA) och tillkomsten av den federala miljömyndigheten Environmental Protection Agency (EPA) 1970. I Sverige kom motsvarande utveckling genom 1964 års naturvårdslag, bildandet av Naturvårdsverket 1967 och 1969 års miljöskyddslag.

Idén om naturens rättigheter levde emellertid kvar som en rättsfilosofisk inriktning främst inom den anglosaxiska världen med företrädare som Roderick Nash, Thomas Barry och Cormac Cullinan. I början av 2000-talet fick NR-rörelsen ett nytt uppsving genom att organisationen Community Environmental Legal Defense Fund (CELDF) lanserade en kampanj i USA för att förmå lokalsamhällen att anta rättsliga deklARATIONER och kommunala regler till försvar för närmiljön. Först ut var *Tamaqua Borough* i Pennsylvania som 2006 antog en Rights of Nature Law för att förhindra att toxiskt slam deponerades i kommunen. Motsvarande initiativ har därefter tagits av en rad lokalsamhällen i USA, Latinamerika, Europa och Asien. Nästa steg kom genom att CELDF lärer sig med urfolksföreträdare från Latinamerika genom den s.k. *Pachamama Alliance* för att förmå antikolonialt inriktade politiker i länder som Ecuador och Bolivia att lagstifta till förmån för naturens rättigheter. Det resulterade 2008 i en bestämmelse (artikel 71) i den ecuadorianska konstitutionen med följande lydelse:²

Nature, or Pacha Mama, where life is reproduced and occurs, has the right to integral respect for its existence and for the maintenance and regeneration of its life cycles, structure, functions and evolutionary processes. All persons, communities, peoples and nations can call upon public authorities to enforce the rights of nature.

I den här andan genomfördes 2010 en konferens i Bolivia³ som antog Universal Declaration of the Rights of Mother Earth (UDRME). Samma år deklarerade FNs generalförsamling att den 22 april varje år ska betraktas som *Mother Earth Day*, samtidigt som staterna förpliktades att leva ”harmoni med naturen”. Två år senare stiftade även Bolivia en lag som erkände Madre Tierras rätt till skydd för liv, biodiversitet, rent vatten, ren luft, återhämtning och frihet från föroreningar. Samma år kom det första domstolsavgörandet under den nya bestämmelsen i Ecuadors konstitution, det s.k. *Vilcabamba-fallet* där boende utefter floden lyckades stoppa ett vägprojekt efter en talan å naturmiljöns vägnar. 2012 var också det år som den första överenskommelsen slöts mellan ett maorifolk och staten i Aotearoa Nya Zeeland som en del av försoningen för historiska försyndelser mot ursprungsbefolkningen. Den första uppgörelsen gällde floden *Whanganui* som gavs status som eget rättssubjekt, samtidigt som det bestämdes att naturmiljön skulle förvaltas av ett råd där maoristammen så småningom fick majoritet. Den här uppgörelsen följdes några år senare av liknande som omfattade urskogen *Te Urewera* och berget *Mount Taranaki*. Samtliga dessa uppgörelser stadfästes genom lagstiftning. Inspirerade av vad som hänt i Latinamerika och Aotearoa Nya Zeeland har flera urfolk antagit olika deklARATIONER till skydd för arter och naturmiljöer, t.ex. det amerikanska vildriset. I 2016 års *Grizzly treaty* – underskriven av fler än 200 urfolksgrupper (”tribal nations”) i USA och Kanada – ges arten rätten att existera i ett naturligt och hälsosamt ekosystem. Det kan i det sammanhanget också noteras att 2018 uttalade Sametinget sitt stöd för UDRME.⁴

Naturens rättigheter har även fått genomslag i rättspraxis. Förutom *Vilcabamba*, är kanske det mest kända fallet *Colorado River v. State of Colorado* (2017). Här stämde floden delstaten

² Översättning från spanska till engelska enligt Humphreys, D: *Rights of Pachamama: The emergence of an earth jurisprudence in the Americas*. Journal of International Relations and Development 2017, pp. 459-484, på sid. 463f.

³ World People’s Conference on Climate Change and the Rights of Mother Earth i Cochabamba, Bolivia.

⁴ <http://www.naturensrattigheter.se/2018/05/29/sametinget-ger-stod-till-deklarationen-om-moder-jords-rattigheter/>

i federal domstol för att uppnå rättslig status och för rätten att existera och utvecklas naturligt. Representanterna för floden ville också uppnå skydd mot aktiviteter som hotade naturmiljön, bl.a. klimatförändringar. Andra kända fall är då den regionala Högsta domstolen i Uttarakhand i Indien samma år erkände att floderna *Ganges* och *Yamuni* med källflöden har rättslig status och bestämde att ett råd med representanter från myndigheter och civilsamhället skulle överta förvaltningen av dessa naturmiljöer. Liknande fall som rör floder, andra vattenmiljöer och skogar finns från Filippinerna 2015 (*Tañonsundet*), Bolivia 2016/2018 (floderna *Atrato* och delar av *Amazonas*), Bangladesh 2019 (*Turag* m.fl. floder i landet) och andra jurisdiktioner. I NR-rörelsens historieskrivning visar dessa händelser i samtliga världsdelar att ”naturens rättigheter” har utvecklats till ett allmängiltigt koncept till förmån för miljön och klimatet.

De grundläggande inslagen i ”naturens rättigheter” av idag

”Naturens rättigheter” är ett samlingsbegrepp som rymmer en mängd olika inslag. Till att börja med är det en *rättsfilosofisk inriktning* som förespråkar ett paradigmskifte från dagens antropocentriska världsbild där naturen står i människans tjänst till ett ekocentriskt perspektiv. Enligt det senare står naturens samspel i centrum och då människan utgör en del av detta måste hon uppföra sig på dessa villkor. Många förespråkare för naturens rättigheter menar också att den nuvarande miljölagstiftningen bidrar till dagens miljöproblem, då den främst syftar till att legitimera exploatering av naturresurser och ge tillstånd till aktiviteter som bidrar till klimatförändringar. Nära den här inriktningen ligger idén om att naturens inneboende värden måste ges ett *konstitutionellt skydd* för att få bättre genomslag i beslut om olika verksamheter som har påverkan på miljön. En central tanke i NR-rörelsen är vidare att naturens element ska få *status som egna rättssubjekt*, dvs. att naturen ska kunna representera sig själv i förvaltning och domstol. Den bakomliggande tanken sägs vara att på samma sätt som kvinnor, barn, slavar, etniska grupper utanför majoritetssamhället och sexuella minoriteter har getts en röst genom att erhålla rättssubjektivitet, ska naturens element kunna komma till tals på det sättet. Då naturen inte kan representera sig själv måste därför var och en – alternativt experter eller jurister och akademiker som är utbildade för ändamålet – föra dess talan i miljöbeslutsprocesser. Det är också genom en sådan representation som *naturvetenskaplig kunskap* kan få ett större genomslag i sådana processer och därmed trumfa över de samhällsekonomiska överväganden som idag utgör grunden för ett ohållbart utnyttjande av naturresurser och klimatförändring.

Naturens rättigheter som mänsklig rättighet?

I rapporten försöker jag också förklara länken mellan naturens rättigheter och klimatfrågan, vilket inte är helt enkelt. Tanken är att Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (EKMR) ger stöd för en rätt till en hälsosam miljö. Eftersom var och en – och i synnerhet de framtida generationerna – bör kunna kräva en sådan miljö, ligger det nära till hands att även träden – representerade av var och en – har en sådan rätt som medför frihet från mänskliga aktiviteter som påverkar klimatet. Idén är inte främmande mot bakgrund av att flera nationella domstolar i Europa under senare år ansett att EKMR ger stöd för en rätt till en hälsosam miljö och att olika grupper därför kan föra talan för utkräva ansvar av regeringarna för att vidta effektiva åtgärder mot klimatförändringar. Så var ju fallet i såväl det nederländska *Urgenda-målet* som *Klimaatzaak* i Belgien.⁵

---

⁵ Hoge Raad 2019-12-19; ECLI:NR:HR 2019:2007 *Urgenda Foundation v. the State of the Netherlands* resp. Tribunal de première instance francophone de Bruxelles 2021-06-17; 2015/4585/A VZW *Klimaatzaak v. Kingdom of Belgium* ao. Exemplet med träden är hämtat från *Klimaatzaak*, där en grupp jurister på talan av 82 långlivade

Andra domstolar har emellertid avvisat ett sådant synsätt, t.ex. Høyesterett i Norge och österrikiska Verfassungsgerichtshof.⁶ Det är därför en öppen fråga hur Europadomstolen kommer att behandla de mål som nu förs där på motsvarande sätt. Till skillnad från andra konventioner om mänskliga rättigheter⁷ innehåller EKMR nämligen ingen uttrycklig bestämmelse om rätten till en god miljö. Inte desto mindre finns idag över 300 avgöranden som rör olika miljöfrågor och onekligen kan man säga att utvecklingen mot en ”greening of human rights law” även gäller för EKMR. Så har främst artiklarna 2 om rätten till liv och artikel 8 om skyddet av hemmet kommit att omfatta krav på att staten vidtar åtgärder för att skydda enskilda och grupper mot allvarliga miljöstörningar.⁸ För närvarande ligger också flera klimatmål i Europadomstolen och väntar på avgörande. Domstolen har uttalat att de ska behandlas med förtur, vilket i och för sig inte betyder så mycket med de enorma balanserna som finns i Strasbourg. De mest kända fallen är nog *Klimaseniorinnen v. Switzerland* och *Duarte Agostinho v. 33 Parties to ECHR*. Som hörs på namnet initierades det förstnämnda målet av en förening av kvinnliga pensionärer i Schweiz som menade att staten gör för lite för skydda dem från klimatförändringar. Efter att ha blivit avvisade av den federala högsta domstolen vände de sig till Europadomstolen.⁹ Det andra målet drivs av föreningen Youth for Climate Justice som gått direkt till Europadomstolen och stämt EUs samtliga medlemsstater och sex andra länder för deras bristande klimatarbete.

Målen reser flera frågor, varav den viktigaste i det här sammanhanget nog är hur man ska förstå begreppet ”offer för en kränkning” av en rättighet under EKMR (”direct victim requirement”). Traditionellt har ju domstolen ansett att enbart de som varit direkt utsatta för kränkningar av rätten till liv och skyddet av hemmet kan med framgång vända sig till Europadomstolen. Som domstolen har upprepat vid åtskilliga tillfällen – EKMR skyddar inte miljön i sig, men människor som har blivit utsatta för allvarliga föroreningar och liknande händelser eller faror.¹⁰ Även om det har skett en utveckling mot ett ökat ansvar för staterna att utreda redan risken för en allvarlig miljöstörning¹¹ och en vidgning av begreppet ”kränkningsoffer” har domstolen inte frångått det grundläggande synsättet.¹² Man erkänner att begreppet visserligen måste få utvecklas i takt med tiden och att det är viktigt att enskilda kan bli representerade av grupper och experter i komplexa mål.¹³ Europadomstolen har dock inte ansett att konventionen ger stöd för s.k. *actio popularis*, dvs. att var och en kan företräda ett allmänt intresse genom att gå till domstol. Och det är väl här som det blir intressant att se vad som kommer ut från dessa klimatmål, nämligen om ungdomar eller äldre kan betraktas som så utsatta för klimatpåverkan idag och imorgon att de kan anses som offer för en kränkning under EKMR. En traditionell rättsvetare skulle svara nej på den frågan, men det är kanske inte en sådan man ska fråga. Och det är kanske heller inte i Strasbourg som svaret ska sökas då Europadomstolens

---

träd deltar i målet som i likhet med det nederländska Urgenda-målet syftar till utverka en domstolsorder om att regeringen måste göra mer till förmån för klimatet; <https://www.klimaatzaak.eu/en>

⁶ Norges Høyesterett, 2020-12-22; 20-051052SIV-HRET i målet mellan Greenpeace/Natur og Ungdom och Norge om oljeprospektering i Barents hav respektive Verfassungsgerichtshof Österreich, 2020-09-30; G 144-145/2020-13, V 332/2020-13 som gällde skattesubventioner till flyget.

⁷ African (Banjul) Charter on Human and Peoples’ Rights 1981 (artikel 24) och San Salvador Protocol of the American Charter on Human and Peoples’ Rights (artikel 11).

⁸ Se Council of Europe: *Manual on human rights and the environment* (2012); https://www.echr.coe.int/librarydocs/dh_dev_manual_environment_eng.pdf

⁹ Schweizerisches Bundesgericht, 2020-05-05; 1C_37/2019.

¹⁰ *Leon and Agnieszka v. Poland* (2009; 12605/03), para. 98.

¹¹ *Giacomelli v. Italy* (2006; 59909/00), para. 83 och *Lemke v. Turkey* (2007; 17381/02), para. 41, se också CoE’s *Manual on human rights and the environment* (2012) på sid. 85.

¹² *Kyriatos v. Greece* (2003; 41666/98), *Ahunbay ao v. Turkey* (decision 2019; 6080/06).

¹³ *Gorraiz Lizarraga ao v. Spain* (2004; 62543/00).

avgöranden aldrig kan ingripa i själva saken annat än i efterhand. Men onekligen skulle ett jakande svar på frågan därifrån få stor betydelse på såväl EU-nivå som nationell nivå när det gäller skyddet mot klimatförändringar.

En allmän kritik av idén om naturens rättigheter

Min rapport till EU-parlamentet innehåller givetvis också egna reflektioner över idén om naturens rättigheter. Inledningsvis framhålls att analysen är traditionellt rättsvetenskaplig och därför som utgångspunkt skeptisk till nya koncept som presenteras som en rättslig ”quick fix” för miljöproblem. Men det hindrar inte att jag i stort delar den problembeskrivning som utgör grunden i NR-diskursen, nämligen att vi står inför livsavgörande utmaningar som måste hanteras, inte minst klimatförändringar och massutrotningen av arter. Däremot är jag skeptisk till några av de centrala inslagen i idén om naturens rättigheter. Det finns också delar av NR-rörelsen som är direkt obehagliga, särskilt inom den rättsfilosofiska inriktningen som kallas ”deep ecology”. Här existerar nämligen inslag som brister i förståelsen av grundvalarna för vår demokrati när det gäller maktfördelningen mellan lagstiftaren, den verkställande makten och domstolarna. När man pratar om att miljölagstiftningen måste förnyas genom en ”liberation of governments from electoral blackmail”, då hänger jag inte med. Jag tror nämligen att i det långa loppet är allmän acceptans en förutsättning för effektiva åtgärder för att kunna tackla t.ex. klimatfrågan. Det går så att säga inte att gå förbi svåra samhällsliga konflikter mellan miljöskydd och ekonomisk utveckling genom att ge ”naturen” företräde i alla lägen och på ett sätt som bara vissa utsedda ”experter” förespråkar. Alla inom NR-rörelsen delar nu inte den här inställningen men frågan om förhållandet mellan naturens rättigheter och folkviljan förbigås med tystnad från samtliga läger.

Det har runnit mycket vatten under broarna sedan Christopher Stone skrev sin artikel för närmare 50 år sedan. De förslag han presenterade då – bl.a. att miljön borde ha ett konstitutionellt skydd, krav på miljökonsekvensbeskrivning inför viktiga miljöbeslut, en omvänd bevisbörda och representation i domstol – framstår inte längre som särskilt radikala. Dagens NR-diskurs går längre och utgår från följande: 1) den nuvarande miljölagstiftningen är antropocentrisk och kan därför inte rätt förstå naturens inneboende värden, 2) naturens element måste därför tilldelas rättssubjektivitet, 3) vilket till skillnad från dagens miljölagstiftning skulle kunna sätta en gräns för människans exploatering av naturen och utgöra ett effektivt motmedel mot klimatförsämringarna.

Stödet för den här uppfattningen är förvånansvärt konsistent – för att inte säga likriktat – inom den NR-orienterade litteraturen. Samma domstolsavgöranden beskrivs om och om igen, samtidigt som den låga framgångsfaktorn knappt nämns, vare sig med avseende på deras överlevnad i högre instans eller det faktiska genomförandet på marken. Så har exempelvis de flesta deklARATIONER och rättighetsstadgar på lokal nivå till försvar för närmiljön i USA och på andra ställen antingen varit renodlat symboliska eller undanröjts efter prövning i domstol. Käranden i *Colorado River v. State of Colorado* (2017) drog tillbaka sin talan efter bara några månader efter hot om sanktioner pga. missbruk av processreglerna. De enskilda som drev målet om *Vilcabamba* hade aldrig råd att genomdriva domstolsavgörandet mot exploitörerna och delstaten, varför vägen byggdes ändå. De rättigheterna som floderna *Ganges* och *Yamuni* tilldelades av den regionala domstolen i Uttarakhand undanröjdes samma år av Indiens Högsta domstol, en upplysning som länge var helt omöjlig att finna i NR-litteraturen. Inte heller diskuteras det faktum att lagstiftningen på *Aotearoa Nya Zeeland* och *Latinamerika* kom till i väldigt speciella politiska och kulturella sammanhang. I både Ecuador och Bolivia har dessutom lagstiftningen om naturens rättigheter använts av regeringarna för att inte bara slå ned på illegala aktiviteter i skyddade miljöer, men också för att befrämja en ”nationellt orienterad”

utbyggnad av gruvnäringarna och andra exploateringar i områden som tillhör urfolken.¹⁴ Eller som vissa författare uttrycker det: ”*Rights of Nature has thus become a superior principle to all others except for the “right” to exploit natural resources*”.¹⁵

Ett annat inslag i NR-diskursen är något som kanske kan kallas för ”anekdotisk bevisföring”, dvs. att olika händelser uppmärksammas för att styrka påståendet om ett större skeende. FNs årliga rapporter om ”Harmony with nature” ger många sådana exempel. För året 2019 kunde vi bl.a. läsa att det hade antagits en deklaration om ”Vätterns rättigheter” på ett möte med ”Swedish Earth Right Lawyers” och organisationen Naturens rättigheter i Sverige. Dessutom uppmärksammades att det har motionerats i svenska riksdagen om att naturens rättigheter ska skrivas in i grundlagen.¹⁶ Det är fråga om en enskild motion av fyra miljöpartister i en riksdag där Mp har 17 ledamöter av 349. Det är knappast en överdrift att säga att möjligheten att den skulle bli antagen av en riksdag som är starkt Århus-fientlig är minimal, för att inte säga obefintlig.¹⁷ NR-diskursen är även full av plattityder och cirkelresonemang som är svåra att tränga igenom. Möjligen kan man förstå orden nedan, men vad betyder uttalandet?¹⁸

The contents of the Charter must establish the concept of a natural nested hierarchy of rights that follows the order of hierarchies in natural systems that operate to sustain life leading to a reframing of the notion of ‘rights’ from adversarial to ‘right relationship’ i.e.: synergistic and complementary.

Från en i grunden riktig beskrivning av dagens miljöproblem och utmaningar inför framtiden tas också gärna ett ”hopp” till påståenden om att naturens rättigheter är lösningen på allt detta, dock utan någon förklaring om hur det ska ske. Diskussionen om varför denna rättsliga konstruktion skulle vara bättre än dagens miljörätt ersätts gärna med påståenden som ”*as nature lacks rights it is deemed incapable of having interests*” eller ”*one cannot truly speak about the intrinsic value of nature without granting nature rights*”. Den kritiska läsaren undrar förstås, varför inte?

Den allvarligaste kritiken mot idén om att ge naturen rättigheter ligger nog emellertid i att förespråkarna inte diskuterar hur man ska hantera samhällsliga konflikter inom ramen för en sådan rättslig konstruktion. Så är ju utbyggnaden av vindkraft avgörande för övergången till ett fossilfritt samhälle, samtidigt som det finns en tydlig konflikt med artbevarandet. Samma kan sägas om skogsbruk för att utvinna biobränsle eller om vattenkraft och skyddet av naturmiljöer. Som bekant kräver övergången till ett klimatneutralt samhälle tillgång till sällsynta jordartsmetaller som lantan och yttrium. Dessa bryts oftast i gruvor, en verksamhet som inte är fri från konflikter med andra miljöintressen och – inte minst – samernas markrättigheter. Till det kommer att det i NR-litteraturen gärna återspeglas en romantiserad bild av urfolken som förvaltare av naturresurser. Även om samernas traditionella näringar och kultur är satta under hård press genom bl.a. skogsbruk, vindkraft och gruvor med tillhörande infrastruktur så är heller inte rennäringen utan motstående ”goda” intressen. I det sammanhanget behöver jag

¹⁴ Vilket gjorde att Ecuador fälldes 2012 av den Inter-Amerikanska domstolen för mänskliga rättigheter för brott mot urfolkens rätt till liv i målet *Kichwa Indigenous People of Sarayaku v. Ecuador*, IACtHR 2012-06-27, Series C No. 245.

¹⁵ Kauffman, CM & Martin, PM: *Can rights of nature make development more sustainable? Why some Ecuadorian lawsuits succeed and others fail*. World Development 2017, sid. 130-142.

¹⁶ <http://www.harmonywithnatureun.org/rightsOfNaturePolicies/>

¹⁷ Sverige var som bekant det enda av EUs medlemsländer som motsatte sig kommissionens förslag till reformering av Århus-förordningen 1367/2006. Då förordningen rör möjligheten att klaga direkt till EU-domstolen är det svårt att förstå EU-nämndens inställning, möjligen förstod man helt enkelt inte vad saken gällde.

¹⁸ Carducci, M & Bagni, S & Montini, M & Ito, M & Lorubio, V & Barreca, A & di Francesco Maesa, C & Musarò, E & Spinks, L & Powlesland, P: *Towards an EU Charter of the Fundamental Rights of Nature*. European Economic and Social Committee (EESC), Brussels 2020, sid. 69; <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/publications-other-work/publications/towards-eu-charter-fundamental-rights-nature>

bara nämna förvaltningen av rovdjur i renbetesområden för att läsaren ska få en bild av hur en sådan konflikt kan se ut.¹⁹ En annan fråga som är förvånansvärt outvecklad i NR-litteraturen är diskussionen om konflikter mellan naturmiljöer eller arter på olika nivåer. Har t.ex. alla arter rättigheter, även de som är oönskade i en viss miljö? Den invasiva stenmårdshonan och hennes ungar som avlivades i Skåne i somras – skulle även de kunna gå till domstol för att försvara sina intressen?

Mot den här bakgrunden menar jag att idén om naturens rättigheter har mycket av en ”legal transplant” över sig, dvs. att man tar ett rättsligt koncept som i bästa fall fungerar i en viss miljö och importerar det till en annan, utan att fråga om det möter ett verkligt behov eller om konstruktionen är förenlig med grundvalarna i den inkommande miljön. Idén om att endast ”rättigheter” är försvarbara i domstol må vara riktig i ett common-law-baserat perspektiv som det i USA eller i rättssystem med obefintlig miljölagstiftning, men den stämmer inte i ett EU-rättsligt sammanhang. Visserligen lägger även EU-domstolen vikt vid ”rättigheter” som måste kunna försvaras i domstol, men här har begreppet en mycket vidare betydelse. Domstolens anser nämligen att sådana ”rättigheter” även inbegriper ”administrativa skyldigheter” enligt den gemensamma lagstiftningen. På så vis uppnås inom EU-rätten en effekt som i stor utsträckning liknar ”naturens rättigheter”, något som jag utvecklar i nästa avsnitt.

Naturen som eget rättssubjekt

En central tanke i idén om naturens rättigheter är att olika element ska ges rättssubjektivitet och därmed kunna ”försvara sig själv” i domstol mot verksamheter eller myndighetsbeslut som går den emot. Tanken är intressant, men frågan är vad den betyder och om ett sådant koncept skulle tillföra något nytt inom EU-rätten. För även om naturen skulle få en egen rättssubjektivitet måste någon föra dess talan. Och här blir det återigen lite otydligt i NR-diskursen om vad som avses. De flesta av dess anhängare verkar förespråka ”actio popularis”, dvs. att var och en får försvara ett allmänt intresse. En sådan processuell ordning är inte så vanlig i Europa, men möjligheten för kommunmedlemmar enskilt eller i grupp att begära laglighetsprövning av lokala beslut förekommer i flera medlemsstater.²⁰ Actio popularis förekommer även på miljöområdet i en eller annan form i länder som Spanien, Portugal, Slovenien, Rumänien och Lettland. Med undantag för det sistnämnda landet är erfarenheterna inte särskilt positiva då dessa prövningar i likhet med laglighetsprövningen under KL är mer eller mindre begränsad till formaliteter. Vare sig Århuskonventionen eller EU-rätten ställer heller något krav på att var och en ska kunna agera i domstol för att försvara miljöintressen. Här är kravet istället formulerat så att ”den berörda allmänheten” ska ha en sådan möjlighet, vilket inkluderar enskilda som särskilt berörs av en verksamhet och miljöorganisationer. Kriterierna för en sådan klagorätt – såväl för de enskilda som för organisationerna – måste enligt stabil rättspraxis från EU-domstolen tolkas generöst. Klagorätten omfattar inte bara myndigheternas faktiska beslut, utan även deras underlåtenheter att ta ställning, s.k. nollbeslut.

När det sedan gäller vilka slags beslut som enligt EU-rätten måste vara möjliga att klaga på spelar principen om ”direkt effekt” en nyckelroll. En sådan effekt har regler som är tillräckligt precisa och ovillkorliga inom EU-rätten, t.ex. de om miljökonsekvensbeskrivningar, krav på en viss miljö kvalitet i luft eller vatten, undantag från skyddet av arter eller förutsättningar för tillstånd till verksamheter som kan påverka Natura 2000-områden. Den direkta effekten innebär två saker; dels att dessa regler har företräde framför motstridiga nationella regler, domstolarna är skyldiga att bortse från de senare vid en normkonflikt; dels att enskilda

---

¹⁹ Se t.ex. Rauset, GR & André, H & Swenson, JE & Samelius, G & Segerström, P & Zedrosser, A & Persson, J: *National parks in Northern Sweden as refuges for illegal killing of large carnivores*. Conservation Letters, 5 October 2015; <https://pub.epsilon.slu.se/13912/>

²⁰ Jfr. 13 kap. kommunallagen (2017:725, KL).

som berörs och miljöorganisationer måste ha en möjlighet att gå till nationell domstol för klaga på regeltillämpningen i det enskilda fallet, dvs. en klagorätt med avseende på miljöbeslut under EU-rätten.

Så vad skiljer egentligen idén om naturens rättigheter från den ordning som råder hos oss? En tydlig skillnad är att vi har tilldelat miljöorganisationerna rollen som försvarare av miljöintressena istället för var och en. Den faktiska betydelsen av den skillnaden kan givetvis diskuteras, men jag är inte övertygad om att en möjlighet till *actio popularis* skulle ge mera miljöskydd eller klimatnytta. En annan skillnad är att vi inom EU fokuserar på myndigheternas skyldigheter att agera enligt lagen genom att klagorätten avser beslut och passivitet. De rättsfall som man lyfter fram i NR-diskursen är nästan utan undantag sådana där någon istället har stämt ett företag vid domstol för att få stopp på verksamheten. Det må vara att sådana mål ger betydligt större uppmärksamhet medialt – jfr. Arica-målet i Sverige – men den stora miljönyttan uppnås helt säkert genom alla de ärenden som drivs för att tvinga myndigheterna att leva upp till sina förpliktelser. Flera orsaker samverkar till att enskild talan förekommer ytterst sparsamt inom EU, inte minst rädslan för höga rättegångskostnader. Man stämmer inte gärna Volvo eller BP med allt vad det innebär med risken att få betala för företagets advokater och tekniska experter vid förlust. En tredje skillnad ligger i att klagorätten inom EU avser lagstiftade regler som är ovillkorliga och tillräckliga precisa, medan NR-diskursen utgår från att någon går till domstol och *påstår* att naturen lider skada eller behöver ett visst skydd. Utifrån den bevisning som den kående naturen sedan lägger fram ska domstolen sedan avgöra vad som behövs, alldeles oberoende av lagstiftningen. I den delen grundas min skeptiska hållning till vad som ovan anförts om *trias politica* och faran för expertvälde. Dessutom bygger den här uppfattningen bygger på att domstolarna alltid är miljörättsliga ”goda” och fattar ”rätt beslut”, vilket jag tror är blåögt.

Intressanta idéer inom ”naturens rättigheter”

Så här långt har jag uppehållit mig vid kritiken av idén om naturens rättigheter som ett grundläggande koncept för att rättsligt hantera de stora miljöutmaningarna vi står inför. Kritiken bör emellertid inte skymma att rörelsen också innehåller flera inslag som vore intressanta att utveckla inom EUs miljö rätt. Här är inte plats att gå in i detalj, men låt mig bara ge några exempel.

Något halvår före min studie publicerade EU-parlamentet en annan rapport i samma ämne, fast nu av Europeiska ekonomiska och sociala kommittén (EESC). Titeln är *Towards an EU Charter of the Fundamental Rights of Nature* och den är skriven av tio namnkunniga personer inom NR-rörelsen.²¹ Det är ett dokument på närmare 200 sidor och inte i alla delar helt lättillgängligt (jfr. citatet ovan). Här finns också mycket som jag inte håller med om – bl.a. beskrivningen av EU-rätten som den ser ut idag – men rapportens huvudsakliga förslag är att naturens rättigheter bör lyftas fram i en särskild rättighetsstadga. Tanken är god genom att vissa miljörättsliga principer som idag inte är uttryckta i fördragen på så vis kunde ges ett högre konstitutionellt värde. Här tänker jag särskilt på *icke-försämringsprincipen* och *principen om naturens inneboende värde*. Den senare kommer till uttryck i preambeln till Konventionen om biologisk mångfald (SÖ 1993:77) och kan också sägas utgöra grunden för EUs båda naturvårdsdirektiv. Då emellertid EU-domstolens rättspraxis på miljöområdet är tydligt inriktat på lagstiftningens ändamålsenlighet och förenlighet med grundläggande principer, kan dessa principer få ett större genomslag då olika samhällsintressen står emot varandra om de är uttryckta i ett överordnat regelverk.

Inom EUs miljö rätt spelar adaptivitetskrav, miljö kvalitetsnormer och juridiskt-tekniska standarder en viktig roll i regeltillämpningen. Exempel på det förra är sexårscyklerna inom

---

²¹ Carducci et al, se fotnot 17.

ramdirektivet för vatten (2000/60), vilket också – i likhet med luftvårdsdirektivet (2008/50) – innehåller miljö kvalitetskrav. Exempel på juridiskt-tekniska standarder är ”gynnsam bevarandestatus” i art- och habitatdirektivet (92/43) och ”betydande miljöpåverkan” i MKB-direktivet (2011/92). Samtliga dessa konstruktioner har stor betydelse för att ge naturvetenskapen genomslag i miljöbeslutsprocesserna, vilket är centralt om man vill reglera förhållandet mellan naturen, klimatet och människan. Det är också en av de grundläggande tankarna bakom idén om naturens rättigheter. Till skillnad från traditionella svenska avvägningsregler begränsar sådana rättsliga konstruktioner nämligen myndigheternas skön i beslutsfattandet och ger domstolarna en måttstock att använda vid överprövning. Den här tekniken borde därför utvecklas på flera områden. Ett annat sätt för att förankra naturvetenskapen i beslutsprocesserna vore att ställa tydligare krav på användningen av särskilda specialistorgan med expertis på olika områden som myndigheter och domstolar kan vända sig för utlåtanden i viktiga ärenden. Det svenska remissförfarandet är ett sådant exempel, liksom de särskilda råd med experter som upprättats i Nederländerna.²²

Även om man inte håller med om kravet på att naturens element ska ges rättssubjektivitet, bör det vara möjligt att utvidga klagorätten i miljö saker till andra grupper än miljöorganisationer. Varför ska inte en engagerad samhällsförening kunna överklaga miljöbeslut som rör deras närmiljö? Eller en grupp vetenskapsmän kunna begära en överprövning av beslut under Reach eller art- och habitatdirektivet utifrån sin sakkunskap i saken? Jag tror också att fokuseringen på miljöorganisationer är olycklig på så vis att deras intressen och resurser blir avgörande för vilka slags beslut som överprövas i domstol. Det här kan bli problematiskt genom att viktiga rättsområden där inga andra klaganden finns – jfr. strandskyddsdispenser – kan utvecklas till rena Vilda Västern genom avsaknaden av rättslig kontroll. Men det blir också problematiskt genom att miljöorganisationerna blir maktspelare i det rättsliga systemet, en roll som borde diskuteras mera. Som motmedel mot dessa nackdelar förespråkar jag alltså en vidgning av klagorätten i den riktning som förespråkas inom NR-litteraturen.

En annan central tanke inom NR-rörelsen är att ett organ med representanter från myndigheter och civilsamhället ska förvalta de naturmiljöer som tillerkänts rättslig status. Hur ett sådant organ ska kunna försvara miljön i en flod som är dubbelt så lång som Rhen och utefter vars stränder det bor 100 miljoner människor (Ganges) utvecklas emellertid inte, lika lite som hur det ska ske i miljöer där centralmakten saknar inflytande (Atrato).²³ Det finns ingenting som tyder på att den modellen är något för Europa att ta efter, annat än i delar. Även om jag med många andra menar att det svaga genomförandet är det största problem inom EUs miljö rätt idag, ligger grunden för en god miljö tillsyn fortsatt i att det finns särskilda, politiskt oberoende och kunniga myndigheter som är väl försedda med ekonomiska och mänskliga resurser.²⁴ Vår modell för tillsyn skulle i enlighet med tankarna om naturens rättigheter emellertid kunna förstärkas genom ett ökat deltagande av civilsamhället. Här spelar transparens och överklagandemöjligheter en avgörande roll, men genomförandet skulle också kunna förbättras genom att krav ställdes i EU-rätten på myndigheternas oberoende och genom att ge ökade

---

²² Här finns till att börja med en kommitté (Commissie voor de milieueffectrapportage, CMER) som uttalar sig om omfattningen och kvaliteten i MKB-rapporter i enskilda ärenden; <https://www.commissiemer.nl/advisering/wat-biedtdecommissie> Därutöver kan de holländska förvaltningsdomstolarna i plan- och miljömål vända sig i olika tekniska frågor till Stichting Advisering Bestuursrechtspraak (StAB); <http://www.stab.nl/Pages/start.aspx>

²³ Enligt den skotska nättidningen *The Ferret* saknar den colombianska regeringen kontroll av stora delar kring floden Atrato där det bedrivs olagliga skogsavverkningar och guldprospektering. Flera av de ”guardians” som utsetts för att förvalta miljön har därför mördats under senare år, se Billy Briggs & Simon Murphy: *Guns, gold and guns bring terror and death to 400-mile waterway in Colombia*. *The Ferret* 2019-10-16: <https://theferret.scot/colombia-drugs-river-atrato/>

²⁴ Se Krämer, L: *Rights of nature and their implementation*. *Journal for European Environmental Planning Law (JEEPL)* 2020, sid. 47-75.

möjligheter för domstolarna att se till att deras beslut respekterades. I den senare delen innehåller den italienska förvaltningsrätten en intressant lösning som går ut på att en överprövande domstol kan utse ett oberoende organ – *commissario ad acta* – som får till uppgift att kontrollera att den behöriga myndigheten gör vad den är beordrad. Man bör heller inte tveka inför att diskutera de nationella domstolarnas kompetens och erfarenhet när det gäller att bedöma de komplexa miljöfrågorna. Med avseende på det svaga genomförandet av miljöreglerna inom EU finns givetvis en mängd andra frågor att fundera över – exempelvis de nationella domstolarnas obenägenhet att begära förhandsavgörande av EU-domstolen – men det får anstå till en annan gång. En del inspiration för en sådan diskussion finns onekligen att hämta i NR-diskursen.

Ett sista exempel på en rättslig konstruktion som skulle kunna utvecklas i linje med idén om naturens rättigheter är miljöorganisationernas möjlighet att begära skadestånd ”å naturens vägnar”. Den möjligheten finns i olika utformningar i flera länder inom EU; från möjligheten att begära betalt för genomfört saneringsarbete till ideellt skadestånd vid vissa överträdelser av miljölagstiftningen som går till en särskild fond som kan användas för olika slags miljöarbete.²⁵ Om en översyn av miljöansvarsdirektivet (2004/35) kommer till stånd vore det ett intressant inslag att diskutera.

Slutord

Naturens rättigheter har under senare år blivit till ett slagord som väckt stor uppmärksamhet, inte minst hos anslagsgivare för miljöforskning. Rättsvetenskapliga projekt med denna inriktning bedrivs nu på flera universitet, bl.a. i Toulouse, Rennes, Gent, Köpenhamn, Tromsø och Uppsala. Många av dessa projekt är fortfarande i begynnelsen och har därför inte publicerat särskilt mycket, åtminstone inte på engelska. Jag tar därför tillfället i akt för att peka på några tendenser i den NR-inriktade litteraturen som man bör göra upp med för att bli tagen på allvar. För att få genomslag måste man till att börja med gå från politiska slogans till rättsvetenskaplig analys. Vi behöver inte veta mer om olika rättsfall i andra jurisdiktioner, men om hur konceptet är tänkt att fungera i ett europarättsligt sammanhang. Mindre av stipulation och mera konkretion kan också begäras i en sådan analys. En annan sak som fortfarande kännetecknar diskursen är att NR-förespråkarna inte nämner att det finns kritik mot dess idéer, än mindre förhåller sig till motargumenten. Kritik mot den bristande demokratisynen inom ”deep ecology” utvecklades av nordiska och franska rättsfilosofer redan på 1990-talet. Om man nu inte vill gå så långt, finns annan kritik från rättsvetare i lättillgänglig litteratur sedan flera år tillbaka.²⁶ Och skulle jag som tråkig traditionalist bli tillfrågad om vilken inriktning som vore mest intressant att beforska från rättsvetenskaplig synpunkt, skulle jag utan tvekan peka på frågan om mötet mellan naturvetenskap och juridik – där finns mycket av miljörättens framtid!

---

²⁵ Se Fasoli, E: *Study on the possibilities for non-governmental organisations promoting environmental protection to claim damages in relation to the environment in four selected countries; France, Italy, the Netherlands and Portugal*. UNECE/United Nations, Aarhus Convention/Task Force on Access to Justice, Geneva 2015.

²⁶ Här kan nämnas förutom den ovan angivna artikeln av Krämer även Bétaille, J: *Rights of Nature: Why it might not save the whole world*. *Journal for European Environmental Planning Law (JEEPL)* 2020, sid. 35-64.